

Panorama literari al Maestrat

Vicent Sanz Arnau

Un amic de Vinaròs em pregunta com veig el panorama literari del Maestrat, de manera que intentaré donar el meu punt de vista sobre la qüestió.¹

Una manera de començar a explicar el panorama literari del Maestrat és recorrent a la teoria de la dualitat cultural. Segons aquesta teoria, en l'horitzó de la cultura d'expressió catalana i de les comunitats humanes catalanoparlants, dins el qual cal situar el Maestrat, hi ha una superestructura cultural que és on passen coses. És la superestructura dels mitjans de comunicació espanyols, que setmanalment escudellen aquells suplementes culturals que marquen la pauta del mercat corresponent: llibres, cinema, música, etc. Aquests mitjans, que arriben puntualment al darrer quiosc que encara resisteix l'assolament de la vida cultural que està experimentant el nostre país a causa de la crisi, s'expressen molt majoritàriament en castellà. És veritat que hi ha suplementes de mitjans en català, però estarem d'acord que ni de lluny poden considerar-se els majoritaris, a casa nostra. La cultura que s'expressa en la nostra llengua catalana té un accés molt limitat a aquests circuits dels mitjans de comunicació de masses. Això pot fer pensar, i de fet amb raó, que es tracta d'una cultura subsidiària, subalterna.

La segona part de la teoria és que en aquest espai subaltern en què pareix que no passe mai res, que no transcendeix mai més enllà de l'àmbit local o comarcal a molt estirar, hi ha una dinàmica que ja voldrien per a si mateixes cultures amb un estat propi al darrere. En resum: la minorització de la nostra llengua catalana i de la cultura que s'hi expressa, pot fer pensar que, efectivament, el panorama de la literatura al Maestrat és si fa no fa un desert. Aclarim, abans de continuar, que quan parlem d'assolament de la vida cultural causat per la crisi no estem parlant tant d'arranament de la creativitat com d'exhauriment del consum cultural. Citem-ne només un exemple: anar al cinema s'ha convertit en un luxe prohibitiu. I al Maestrat només hi ha uns cinemes i potser d'aquí a un temps hauré de dir altrament. I això que, seguint la primera part de la teoria, totes les pel·lícules són en castellà. Cosa que ens serveix de comprovació del que hem dit fins ara.

Doncs què podem esperar de l'activitat específicament literària? Encara recordo la revista *Raval de lletres*, que devia aparèixer el 1984 o 1985. Es venia al quiosc del Col·legi Universitari de Castelló, on estudiava. Molt més tard, vaig assabentar-me que van crear-la estudiants com ara Francesc Gil i Joan Gregori, que tinc la sort de conèixer personalment. Avui, Francesc Gil és l'editor d'Edicions Saldonar i Joan Gregori, per a mi un poeta notable, és professor d'institut a Gandia. Aquella animació, que va tenir continuïtat amb la

¹ Els textos que conformen aquest article van ser publicats inicialment al blog *Ilercavònia* (<http://ilercavonia.wordpress.com>) entre novembre de 2013 i agost de 2014.

revista *Passadís. Quadern de lletres* i que segurament algun dia algú s'ocuparà d'estudiar, va donar lloc a l'activitat literària de l'associació Alambor, de Benicarló. Jo mateix vaig obtenir el seu premi de contes el 1994. Recordo que, en aquell moment, hi havia tres premis: conte, poesia i estudis lingüístics. Els altres dos van obtenir-los Adolf Piquer i Miquel Àngel Pradilla. José Palanques va fer-nos la foto al vestíbul del parador de Benicarló. Adolf Piquer ha fet estudis de catalanística des de la Universidad de Salamanca, i Miquel Àngel Pradilla és avui editor d'Onada Edicions, professor de la Universitat Rovira i Virgili i membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

Ho dic perquè aquests dos exemples posen en evidència de quina manera havia existit un panorama més o menys normalitzat, amb una activitat en marxa, que ha evolucionat amb el pas del temps de les iniciatives amb cobertura econòmica pública, com de fet eren les esmentades, cap a les iniciatives de caire privat, individualitzades, en lluita per la supervivència d'una cultura amb cara i ulls que ha experimentat en aquest temps el desinterès, per no parlar de sabotatge, de les institucions públiques, que s'han sumat sense vergonya a la cultura dominant i han abandonat a la seua sort la cultura feta en la nostra llengua. Ho van fer la Diputació de Castelló i l'Ajuntament de Morella amb el Centre d'Estudis dels Ports i ho va fer l'Ajuntament de Benicarló amb l'Alambor. Les raons poden ser més comprensibles o més polítiques, però el resultat és el mateix. Ja fa temps que les seues publicacions i convocatòries han desaparegut.

El que tenim, en conseqüència, són individualitats i iniciatives privades, sobretot. De dos anys ençà, ha aparegut El Pont Cooperativa de Lletres, que agrupa creadors de les comarques de Castelló. Segurament, Pep Castellano, d'Albocàsser, és la personalitat del Maestrat més significativa dins de l'associació, gràcies a la seua productivitat literària en el terreny infantil i juvenil. Ara bé, és més conegut de la Plana en avall, on desenvolupa la seua activitat professional, que no al Maestrat mateix. Dins de la dinàmica benicarlanda, comptem amb Josep Manuel San Abdon i Carles Lluch, ambdós professors d'institut, que cobreixen l'espai corresponent a la crítica.

Fora de l'àmbit d'El Pont, podem fer esment de la personalitat de Joan Elies Adell, de Vinaròs, poeta i director de l'Espai Llull, representació de la Generalitat de Catalunya a l'Alguer. És el compilador de *La tercera illa*, justament editada per Saldonar, una antologia de poesia algueresa d'una influència definitòria en el cànon de la poesia de la ciutat catalana de Sardenya.

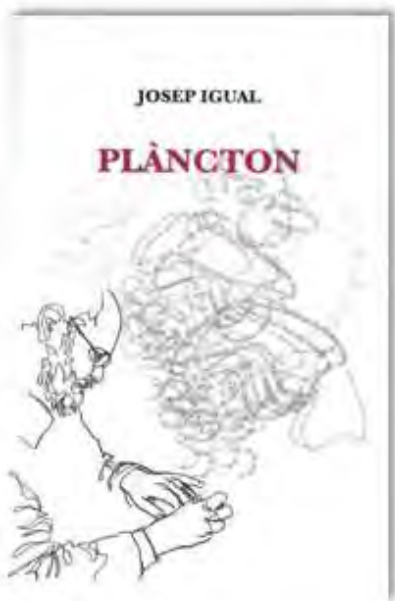
També podem fer esment d'Armando Vericat, novel·lista de Traiguera, que compta amb dues obres publicades i una imaginació creativa molt interessant. Armando Vericat va donar-se a conèixer fa uns anys, en obtenir el premi de narrativa Ribera d'Ebre, el de més prestigi a l'altra banda del Sénia. I és això el que es troba a faltar, sobretot: l'existència de plataformes de llançament, de promoció, de difusió de l'obra de nous escriptors. Ja ho sé: em diran que també al Maestrat hi ha algun premi potser fins i tot més ben dotat que premia obra en la nostra llengua. Però quina és l'estratègia per difondre la nostra literatura també a nivell comarcal, més enllà de salvar les aparences?

Les polítiques públiques respecte a la temàtica que ens ocupa ja fa temps que se circumscriuen als ajuts a activitats culturals desenvolupades per entitats i associacions. És a dir que les entitats o associacions organitzen actes assumint-ne el cost econòmic i després solliciten un ajut que cobreisca part de la despesa efectuada. Tenint en compte la minva

substancial que els pressupostos públics destinats a activitats culturals i a aquesta finalitat en particular han experimentat en els darrers anys, a hores d'ara no se sap si estem parlant del passat o del present. L'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) és l'única institució pública que manté una certa activitat en aquest aspecte, dins la seua acció de promoció de l'ús de la llengua. I amb aquesta dada ja ens podem anar fent una idea clara de com està el panorama i de quina pot ser la perspectiva.

La literatura no forma part de l'horitzó cultural comarcal. Ni pel que fa a institucions supramunicipals, tret de l'excepció esmentada, ni pel que fa a l'acció de governs locals. No hi ha diners per a segons quines dedicacions, al capdavant minoritàries (i minoritzades) perquè les prioritats del model cultural, que existeix sense dubte, van per uns altres viaranys. En aquest sentit, val la pena no perdre de vista quin és el volum pressupostari de qualsevol ajuntament dedicat al conreu i manteniment de les festes locals. Doncs dins d'aquests imports no hi ha actualment ni un sol euro dedicat a promoure la cultura literària en cap municipi del Maestrat. I si existeix és sense cap projecció de cap tipus. Queda clar el lloc que ocupa la qüestió en el model cultural públic de què parlem.

Així les coses, fem un cop d'ull a l'activitat que es puga desenvolupar per iniciativa privada. Això fa referència a editorials, llibreries i escriptors. Pel que fa al primer aspecte, tenim la sort de comptar amb Onada Edicions de Benicarló. En realitat, és l'únic actiu organitzat radicat a la comarca que, a dia d'avui, publica llibres, literaris o no, sense perdre de vista la dimensió de promoció cultural de la llengua pròpia i de l'espai geogràfic comarcal. Publica premis literaris convocats per institucions públiques. El més proper correspon a Almassora. D'altra banda, algunes de les obres literàries del seu catàleg poden informar-nos de noms d'escriptors. *Un viatge fora forat* (2009) és obra d'Amàlia Roig (Vinaròs, 1957) i *Retrats de butxaca* (2006), de Josep Igual (Benicarló, 1966). Retrobem Josep Igual en la col·lecció de poesia, amb l'antologia *Poemes escollits. 1987-2007* (2007). De fet, és inevitable trobar aquest autor si es vol fer qualsevol relat de la literatura del Maestrat perquè pràcticament des de la data inicial que apareix en aquest títol, ha desplegat una creativitat a prova d'obstacles. A cavall de l'assaig, el dietarisme i la poesia, Josep Igual escriu amb persistència una obra literària d'un compromís personal molt consistent. A desgrat de la dimensió sempre limitada de la projecció dels gèneres que practica, la seua dedicació literària l'acredita com un escriptor contumaç. Prova d'això és la publicació setmanal *Plàncton* que escriu a 3x4.info, una veritable joia del dietarisme que se situa en el terreny de la literatura digital. A *Plàncton* hi aboca Josep Igual textos que més endavant apareixen editats en paper, com en la recopilació del mateix títol apareguda el 2013 de la mà de 4colors de Vinaròs, un projecte editorial nou que suposa un senyal positiu en aquest panorama. La figura de Josep Igual, periodista, escriptor i també cantant, demana una referència específica. Sorgit de l'ambient cultural dels anys 80 a Benicarló, és un exemple de les potencialitats creatives de

la literatura comarcal i també de les relacions que els escriptors mantenen amb la societat de referència.

Evidentment, hi ha més autors, com aquest que signa, que van desplegant la seua obra literària més o menys lluny de la professionalització. I també hi ha casos malaguanyats, com el del també benicarlando Manel Garcia Grau (1962 – 2006), una figura literària que se'n va anar massa prompte. I que té una obra poètica que ha caigut ràpidament en l'oblit. La llista d'autors, en fi, pot resseguir-se al directori *Beabà*, que simptomàticament està elaborat des de les Terres de l'Ebre i inclou escriptors i escriptores de la tota la Il·lencavònia.

Falta fer menció de les llibreries i altres espais on es presenten llibres amb regularitat. Si hem de tenir en compte que el llibre com a pràctica cultural ha rebut un dels càstigs més severos a compte de la crisi econòmica i les conseqüències que li han fet tenir en el terreny cultural, podem parlar de desertització. Fa falta un determinat volum de negoci i una determinació específica per llançar-se a l'activisme encara que siga en format de butxaca. Cosa que explica que, actualment, siga difícil parlar d'una llibreria de referència en què habitualment es facen actes de presentació de llibres, per exemple.² Si de cas, hi ha entitats públiques que presten l'espai perquè associacions i altres entitats hi organitzen presentacions de llibres i altres actes de caràcter específicament literari.

Així doncs, podem constatar que estem parlant d'un fenomen prou precaritzat, desballestat i sense recursos. Cosa que no trau que les presentacions de llibres s'hagen generalitzat en els darrers anys a tot arreu. Una pràctica que abans era molt escadussera. L'accés a la cultura en general i a la literària en particular no és que no tinga un públic a nivell comarcal, sinó que no compta amb cap estratègia pública que no siga el simple abandonament. Perquè la improvisació no és ben bé cap estratègia. I això sense entrar a parlar de les biblioteques públiques i de la promoció de la lectura.

Rutes literàries del Maestrat i els Ports

Reprent el fil del text anterior dedicat al panorama literari del Maestrat, i arran d'una col·laboració en marxa amb la revista Becerols, que està preparant un monogràfic sobre les rutes literàries de la Il·lencavònia, que és el seu àmbit territorial, he pensat a donar idea de les rutes literàries existents al Maestrat i als Ports i fer algunes consideracions sobre el lloc que ocupen en l'escala de valors de les polítiques culturals que operen a les comarques del Maestrat i els Ports.

Entenem que el concepte de ruta literària pot vincular-se al que ha desenvolupat l'associació Espais Escrits en relació amb el patrimoni literari, entès com la presència de referents literaris en un lloc o territori concret. Això engloba espais concrets relacionats amb obres i escriptors, incloent-hi cases-museu dedicades a un escriptor o escriptora concrets, i rutes literàries que referencien obres o escriptors sobre un itinerari que pot limitar-se a un recorregut urbà o bé a un territori més ampli, en funció de les característiques del referent literari escollit i del desenvolupament del projecte que s'hi dedique. També poden dedicar-se a temàtiques més àmplies, que sovint relacionen el patrimoni literari amb la resta del patrimoni cultural, històric o artístic que posseeix un lloc

² La llibreria Espai Mariola Nos, de Vinaròs, creada amb aquesta vocació, va obrir l'octubre de 2014.

concret. Es tracta d'un recurs cultural que pot tindre aplicació en l'educació, el foment de la lectura i el turisme.

Entrant en matèria, l'únic "espai escrit" pertanyent a l'associació esmentada és l'aula-museu Carles Salvador de Benassal, pertanyent a la fundació del mateix nom. Aquesta fundació, formada pels familiars de l'escriptor i gramàtic, l'ajuntament de Benassal i l'Institut d'Estudis Catalans, té cura del seu llegat patrimonial, edita estudis i recerques sobre la seua figura, acull altres fons literaris i històrics que li són dipositats i col·labora amb la Universitat Jaume I. A més, ofereix visites guiades a l'itinerari "Carles Salvador a Benassal" i propostes didàctiques relacionades.

No existeix cap més ruta literària que compte amb el suport d'una organització del tipus que siga semblant a la Fundació Carles Salvador. Si existeix, m'agradaria tindre'n notícia.

L'altre espai consolidat que es pot esmentar és el Jardí dels Poetes, de Morella. Es tracta d'un espai municipal anteriorment pertanyent a l'Església, consistent en dos bancalets vora la plaça de Sant Francesc, a l'entrada de l'antic convent del mateix nom. Constitueix un petit jardí urbà que l'Ajuntament de Morella va decidir dedicar a partir de 2009 a homenatjar els poetes que li han dedicat part de la seua obra. Actualment, hi han estat reconeguts en un plafó informatiu José Antonio Labordeta, Carles Salvador, Vicent Andrés Estellés i Joaquim Garcia Girona. Això no obstant, no existeix, dins l'oferta de recorreguts temàtics de la ciutat, cap proposta relacionada amb aquests referents.

L'única referència a textos dedicats a Morella, cal anar-la a cercar a Endrets, un projecte virtual de la Universitat de Vic que relaciona literatura, indrets i autors. Endrets només referencia els textos dedicats a Morella per Vicent Andrés Estellés en el seu *Mural del País Valencià*. Igualment, referencia textos de *Fra Junoy o l'agonia dels sons*, de Jaume Cabré, al monestir de Benifassà. En canvi, ni tan sols aquest projecte virtual recull els textos de *Les històries naturals* de Joan Peruchó, bona part dels quals corresponen a Morella, amb la qual cosa es posa en evidència el buit literari al voltant d'una de les figures més mítiques de l'imaginari il·lustrat: Ramon Cabrera. Sí que en parla Aina Monferrer a «Les geografies literàries i el *Mural del País Valencià* d'Estellés», aparegut a la revista *Articles*, núm. 61 (2013), on també s'apunta una ruta per Peníscola.

RUTA LITERÀRIA PELS ESCENARIS DE LA NOVEL·LA "LA MALEDICCIÓ DEL GROC".

Benassal, diumenge 1 de desembre de 2013.

Lloc de trobada: Plaça de l'Ajuntament a les 10 h.
Visita guiada per diversos escenaris de la novel·la: casc urbà (carrer major, cases senyoriales, antiga casa de la vila, murades, casa del Serrador...), mas de la Foia, font d'en Segures i ermita de Sant Cristòfol. A càrrec de Pilar Vidal (revista *Aiguclara*) i Armando Vericat (autor).

Recorregut: 7 km.
Durada: 4 h. aprox.
Dificultat: baixa.

En acabant, si voleu, vos podeu quedar a dinar.

Organitza: revista *Aiguclara*.

Col·labora: Centre Cultural Traiguera.

Algunes rutes literàries s'han realitzat alguna vegada. És el cas de la "Ruta literària per terres llegendàries de l'Alt Maestrat", que va portar a terme la Fundació Bromera el 2011 en el marc de les jornades literàries a Carcaixent, que organitza anualment. Hi ha la ruta literària "La Font de la Salut" que qui subscriu va organitzar al santuari homònim de Traiguera el 2012, arran de la publicació del llibre del mateix títol, que tracta sobre aquest

paratge singular de la comarca. També és el cas de la ruta literària de *La maledicció del Groc* d'Armando Vericat, que va fer-se a finals del 2013 per recórrer els escenaris de la novel·la, a Benassal, de la mà de la revista local *Aiguaclara* i el Centre Cultural Traiguérí.

M'agradaria ara fer esment de les rutes literàries de Vinaròs, Benicarló i Peníscola, que són les ciutats més poblades i, en bona lògica, han de desenvolupar més activitat cultural. Però em temo que no serà possible. Si hi ha rutes literàries que s'organitzen o s'hagen organitzat en aquests llocs, que es manifesten, i no tindrè inconvenient a reconèixer la meua ignorància. Tret de la referència ja esmentada en relació amb Peníscola, no n'he trobat cap. Ni en els programes d'activitats culturals de l'Ajuntament de Peníscola ni en els del MUCBE de Benicarló. I mira que aquesta darrera institució, per exemple, té un programa d'activitats envejable, amb instal·lacions, espais urbans i jaciments com el del Puig que mereixen més d'una visita. Però no hi ha res en relació amb la literatura ni amb els escriptors benicarlandos. I per falta de referents, no deu ser. Esmentem-ne només dos: Manel Garcia Grau i Josep Igual. De ben segur que la poesia de Garcia Grau dona per a un itinerari pel Benicarló literari modern. Això mateix pot dir-se de Josep Igual, el qual, a més, és autor dels textos del llibre *Benicarló: un passeig silent*, un llibre amb un títol que ja convida a pensar-hi.

Pel que fa a Vinaròs, un indicador que pot donar compte de com es tracten aquests aspectes de la cultura és l'estat rònc de la casa on va viure Wenceslao Ayguals d'Izco, un dels escriptors romàntics espanyols més significatius del segle XIX. Desconec quina és la situació de l'edifici però resulta evident l'oblit amb què culturalment es tracta la figura, tret, això sí, de donar nom a un auditori. És allò que de vegades ve de gust anomenar "política nominalista": posar noms llampants, si pot ser en valencià, i no fer-hi mai més res.

Per acabar, una recomanació per a les persones cultes que gaudeixen visitant el territori: *Un viatge fora forat. Entre el Delta i les Columbretes* de la vinarossenca Amàlia Roig. Un llibre de viatges que és una delícia i que resulta una bona companyia per conèixer-nos millor.